

Antwoorden Oefenvragen

HAVO

Examenjaar 2025-2026

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1. De tijdvakken	6
1.1 Tijdvak 5: tijd van ontdekkers en hervormers (1500 – 1600) / renaissancetijd	6
1. Geschiedenis HAVO 2015, tijdvak 1, vraag 8	6
2. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 2	7
3. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 2, vraag 3	8
4. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 2	9
1.2 Tijdvak 6: tijd van regenten en vorsten (1600 – 1700) / Gouden Eeuw	10
5. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 6	10
6. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 6	11
7. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 2, vraag 6	12
8. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 4	13
1.3 Tijdvak 7: tijd van pruiken en revoluties (1700 – 1800) / eeuw van de Verlichting	14
9. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 10	14
10. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 7	15
11. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 8	16
1.4 Tijdvak 8: tijd van burgers en stoommachines (1800 – 1900) / industrialisatietijd	17
12. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 13	17
13. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 12	18
14. Geschiedenis HAVO 2018, tijdvak 1, vraag 10	19
15. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 14	20
16. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 15	21
1.5 Tijdvak 9: tijd van de wereldoorlogen (1900 – 1950) / eerste helft 20^e eeuw	22
17. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 15	22
1.6 Tijdvak 10: tijd van televisie en computer (vanaf 1950) / 2^e helft 20^e eeuw	23
18. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 18	23
19. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 21	24
20. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 26	25
21. Geschiedenis HAVO 2015, tijdvak 2, vraag 27	26

2. Historische context: Het Britse Rijk (1585 – 1900)	27
2.1 Op welke manieren ontwikkelden zich de Engelse koloniën in de Amerika's (1585-1833)?	27
22. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 5	27
23. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 3	28
24. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 6	29
25. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 6	30
26. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 3, vraag 8	31
2.2 Waardoor werd India in de 19^e eeuw de belangrijkste kolonie binnen het Britse Rijk (1765-1885)?	32
27. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 7	32
28. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 3, vraag 13	33
29. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 12	34
30. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 12	35
31. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 11	36
32. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 13	37
2.3 Welke rol speelden de koloniën in sociaal-economische ontwikkelingen in Groot-Brittannië (1750-1900)?	38
33. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 10	38
34. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 13	39
35. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 10	40
36. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 2, vraag 10	41
37. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 10	42
3. Historische context: Duitsland in Europa (1918 – 1991)	43
3.1 Wat leidde tot de opkomst van het nationaalsocialisme en welke gevolgen had dit voor Duitsland en Europa (1918-1945)?	43
38. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 14	43
39. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 14	44
40. Geschiedenis HAVO 2017, tijdvak 1, vraag 19	45
41. Geschiedenis HAVO 2017, tijdvak 2, vraag 20	46
42. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 15	47
43. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 17	48

3.2	Hoezeer beïnvloedde het ontstaan en het verloop van de Koude Oorlog de geschiedenis van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog (1945-1961)?	49
44.	Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 17	49
45.	Geschiedenis HAVO 2019, tijdvak 2, vraag 22	50
46.	Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 23	51
47.	Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 21	52
3.3	Wat verklaart de hereniging van beide Duitslanden en hun succesvolle integratie in Europa (1961-1991)?	53
48.	Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 22	53
49.	Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 22	54
50.	Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 24	55
51.	Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 24	56
52.	Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 25	57
53.	Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 23	58
4.	Historische context: Nederland (1948–2008)	59
4.1	Waardoor veranderden de maatschappelijke verhoudingen in Nederland van 1948 tot 1978?	59
54.	Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 20	59
55.	Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 2, vraag 20	60
56.	Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 23	61
57.	Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 19	62
58.	Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 22	63
59.	Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 23	64
60.	Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 20	65
61.	Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 21	66
62.	Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 23	67
4.2	Waardoor veranderden de maatschappelijke verhoudingen in Nederland tussen 1978-2008?	68
63.	Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 25	68
64.	Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 25	69
65.	Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 23	70
5.	Tips voor het examen geschiedenis	71
5.1	Hoe pak je een examen aan?	71

1. De tijdvakken

1.1 Tijdvak 5: tijd van ontdekkers en hervormers (1500 – 1600) / renaissancetijd

1. Geschiedenis HAVO 2015, tijdvak 1, vraag 8

Oefenvraag examen 2015 tijdvak 1 – vraag 8

Tussen de nieuwe wetenschappelijke belangstelling en de Europese expansie in de zestiende eeuw bestond een verband. Licht dit verband toe, door uit te leggen:

- waardoor de nieuwe wetenschappelijke belangstelling de Europese expansie bevorderde en
- waardoor de Europese expansie de wetenschappelijke belangstelling bevorderde.

Maximumscore 4 punten

Een juist antwoord bestaat uit de volgende elementen:

- Een juiste uitleg waardoor de nieuwe wetenschappelijke belangstelling de Europese expansie bevorderde, bijvoorbeeld de nieuwe wetenschappelijke belangstelling leidde tot (her)ontdekkingen op het gebied van scheepvaart/navigatie waardoor het mogelijk werd overzeese reizen te ondernemen.
- Een juiste uitleg waardoor de Europese expansie de wetenschappelijke belangstelling bevorderde, bijvoorbeeld door de ontdekkingsreizen bleek dat de bestaande astronomische kennis niet voldeed voor reizen naar het andere halfrond, waardoor nieuw astronomisch onderzoek nodig was.

2. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 2

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 2

Een gegeven:

De schilder Albrecht Dürer (1471-1528) signeerde al zijn kunstwerken met zijn monogram, de letters A en D die in elkaar waren geschoven.

Leg uit dat dit gegeven 'het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance' illustreert.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

Door 'het veranderende mens- en wereldbeeld van de renaissance':

- Werd individualiteit belangrijk / kwam nadruk te liggen op het kunstenaarschap van de maker.
- Zodat Albrecht Dürer ervoor koos om zijn werken te signeren met zijn monogram / niet langer als anoniem kunstenaar wilde werken.

3. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 2, vraag 3

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 2 – vraag 3

Een geschiedenis:

In 1557 onderwees schoolmeester Derck Paesschen in Groningen zijn leerlingen uit 'een zeker Duits boekje, namelijk van Maarten Luther'. Het stadsbestuur verbood de schoolmeester dit boek te gebruiken. Toen Paesschen het boek toch bleef gebruiken, werd hij door het stadsbestuur uit Groningen verbannen om onrust te voorkomen.

Beredeneer waardoor het stadsbestuur ervan uitging dat het gebruik van een boek van Maarten Luther voor onrust zou zorgen in de stad.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Maarten Luther was een hervormer / gaf met zijn kritiek op de kerk de aanzet tot de reformatie, waardoor
- het stadsbestuur ervan uitging dat katholieken zouden protesteren/onrust zouden veroorzaken als een boek van Luther werd gebruikt op school.
of
- het stadsbestuur dacht dat het landsbestuur / de katholieke kerk het stadsbestuur zou aanspreken/bestrafen omdat de reformatie niet werd aangepakt.

4. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 2

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 1 – vraag 2

In de zestiende eeuw was er in Europa belangstelling voor de legende over 'pausin Johanna'. Volgens deze legende was een vrouw, die zich voordeed als man, paus geworden. Haar bedrog kwam uit toen ze beviel van een kind.

Leg uit waardoor de belangstelling voor juist deze legende toenam tijdens de protestantse reformatie.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Tijdens de reformatie keerden de protestanten zich af van de paus/katholieke kerk, zodat er belangstelling was voor deze legende omdat hiermee het gezag/de reputatie van de paus/katholieke kerk ter discussie kon worden gesteld/werd geschaad.

Opmerking

Alleen als in het antwoord wordt verwezen naar de legende met een daarbij passende verklaring voor de belangstelling tijdens de reformatie, worden scorepunten toegekend.

1.2 Tijdvak 6: tijd van regenten en vorsten (1600 – 1700) / Gouden Eeuw

5. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 6

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 2 – vraag 6

Bron 3

In september 1622 stuurt de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) twee schepen naar de pas ontdekte kust van Australië met de instructie:

Ga op verschillende plekken aan land en onderzoek de kust grondig om vast te stellen of het wel of niet bewoond is, hoe het land eruit ziet en onderzoek de bevolking, hun steden en dorpen. Hoe hun rijken zijn verdeeld, hun godsdienst en hun politiek, hun oorlogen, hun rivieren, de vorm van hun schepen, hun visgronden, hun werkplaatsen en ambachten. (...) Aan al deze wetenswaardigheden en verder alles wat de moeite waard is, moet je aandacht schenken, en die zorgvuldig opnemen in het logboek van de reis.

Gebruik bron 3. In 1602 wordt in de Republiek de handelsonderneming VOC opgericht.

Geef aan:

- welk kenmerkend aspect van de zeventiende eeuw past bij de oprichting van de VOC, en
- waardoor deze instructie het doel van de VOC ondersteunt, waarbij je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De oprichting van de VOC past bij de 'wereldwijde handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie' / '(de bijzondere plaats in staatkundig opzicht en) de bloei in economisch en cultureel opzicht van de Nederlandse Republiek'.
- Door deze instructie wordt duidelijk met welke heersers er afspraken kunnen worden gemaakt / met welke volken handel kan worden gedreven / welke handelsproducten er te halen zijn (wat handeldrijven ondersteunt).
- Door te laten onderzoeken (een van de volgende):
 - Waar de bevolking woont.
 - Hoe hun rijken georganiseerd zijn.
 - Of er oorlog is.
 - Welke werkplaatsen / ambachten er zijn.

Opmerking

Alleen als het antwoord bij de tweede deelvraag een juiste uitleg bevat op welke wijze de instructie bijdraagt aan handeldrijven, wordt 1 scorepunt toegekend aan een passende verwijzing naar de bron.

6. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 6

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 2 – vraag 6

De Nederlandse arts Jacobus de Bondt (1592-1631) was als geneesheer in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Hij schreef zijn observaties van tropische ziekten en hield aantekeningen bij van zijn pogingen om zieken onder VOC-personeel in India te genezen.

Verklaar dat de regenten in het bestuur van de VOC het onderzoek van De Bondt noodzakelijk vonden voor hun onderneming, waarbij je je antwoord met een kenmerkend aspect uit de zeventiende eeuw ondersteunt.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Door het onderzoek van De Bondt werden minder werknemers van de VOC uitgeschakeld door ziekte / konden meer gezonde werknemers (in India) meer werk verzetten.
- Wat 'de wereldwijde handelscontacten en het begin van een wereldeconomie' / 'de bloei in economisch opzicht van de Nederlandse Republiek' bevorderde (zodat het bestuur van de VOC het onderzoek noodzakelijk vond).

7. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 2, vraag 6

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 2 – vraag 6

In 1774 brak in Friesland paniek uit door een voorspelling dat de aarde in botsing zou komen met de zon. Om te laten zien dat er geen botsing zou plaatsvinden, bouwde Eise Eisinga in zijn woonkamer een planetarium: een model van het zonnestelsel. Hij stelde dit planetarium open voor publiek.

Leg uit dat het openstellen van het planetarium voor publiek paste bij het 'rationeel optimisme'.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Eisinga wilde door wetenschappelijke kennis toegankelijk/inzichtelijk te maken bijgeloof bestrijden/mensen overtuigen dat de voorspelling niet zou uitkomen (zodat het openstellen van het planetarium past bij het 'rationeel optimisme').

Opmerking

Alleen als in het antwoord wordt ingegaan op het toegankelijk/inzichtelijk maken van kennis (door het openstellen), worden scorepunten toegekend.

8. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 4

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 1 – vraag 4

Toen Willem van der Straaten in 1636 hoogleraar werd aan de universiteit van Utrecht, behield hij zijn baan als stadsarts. Hij verplichtte zijn studenten mee te lopen tijdens zijn rondes langs de zieken in het Catharijnegasthuis. Volgens Van der Straaten kon hij daardoor zijn onderwijs beter laten aansluiten op een nieuwe eis die in de zeventiende eeuw aan wetenschap werd gesteld.

Leg uit op welke nieuwe eis aan de wetenschap Van der Straaten zijn onderwijs wilde laten aansluiten door zijn studenten te verplichten mee te lopen tijdens zijn rondes in het Catharijnegasthuis.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Willem van der Straaten liet studenten in het ziekenhuis meelopen om hun de kans te geven zelf zieken/symptomen waar te nemen, wat aansloot bij de nieuwe eis (tijdens de wetenschappelijke revolutie) dat theorieën/onderzoeken op grond van redeneren en waarnemen tot stand moesten komen / dat onderzoek empirisch moest zijn.

1.3 Tijdvak 7: tijd van pruiken en revoluties (1700 – 1800) / eeuw van de Verlichting

9. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 10

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 10

Bron 5

Op 1 februari 1788 schrijft de Amerikaanse politicus James Madison in een artikel:

Als de wettelijke, uitvoerende en gerechtelijke machten in dezelfde handen zijn, of dat nu van één is of van velen, en of dat nu via erfrecht, via zelfbenoeming of via verkiezingen gaat, dan kan dat terecht tirannie worden genoemd.

Gebruik bron 5.

Leg uit welk verlicht ideaal James Madison in dit artikel verdedigt.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Madison verdedigt de trias politica (of een juiste omschrijving hiervan), omdat dit voorkómt dat de macht in handen valt van een individu / een groep die daardoor een tirannie kan uitoefenen.

10. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 7

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 7

bron 4

In april 1787 schrijft Catharina de Grote, de vorstin van Rusland, in een brief aan graaf Piotr Roemjantsev: Van de taken die ik je toevertrouw is de introductie van de variolatie¹⁾ tegen de pokken²⁾ één van de belangrijkste. De pokken bezorgen, zoals ze weten, groot leed onder vooral de gewone mensen. Een dergelijke variolatie zou overal gebruikelijk moeten zijn, en het is nu des te handiger omdat er in bijna alle districten artsen of medische begeleiders zijn, en er geen enorme uitgaven voor nodig zijn. Om hiervan een voorbeeld te geven: geef zo snel mogelijk in elke provinciestad bevel om de overbodig geworden kloosterwoningen of de kleine kloosters die gesloten zijn te tellen, en om een minimaal aantal woningen te bouwen voor het tijdelijke verblijf van degenen die deze inenting niet thuis kunnen krijgen.

Noot 1) Variolatie is een vorm van vaccinatie, waardoor mensen immuun worden voor een ziekte.

Noot 2) De pokken is een zeer besmettelijke ziekte die kan leiden tot verminking en dood.

Gebruik bron 4.

Je concludeert dat Catharina de Grote een verlicht absoluut vorstin is.

Toon aan, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een verwijzing naar de bron:

- dat het beleid van Catharina past bij verlicht denken, en
- dat het beleid van Catharina past bij het absolutisme.

Maximumscore 4 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Het beleid past bij verlicht denken omdat Catharina de Grote zich wil inzetten voor het welzijn van haar volk / uitgaat van rationeel optimisme,
- omdat uit de brief blijkt dat Catharina de Grote (een van de volgende):
 - wil voorkomen dat haar onderdanen ziek worden.
 - verwacht dat variolatie tot verbetering van de gezondheid van het volk zal leiden.
 - medische wetenschap wil inzetten ter bevordering van de volksgezondheid.
- Het beleid van Catharina de Grote past bij absolutisme omdat zij zonder inspraak van anderen voor het hele land een bevel uitdoet / een beslissing neemt,
- omdat uit de brief blijkt dat Catharina de Grote (een van de volgende):
 - de graaf opdraagt te zorgen voor een landelijke variolatie.
 - beveelt dat elke provinciestad woningen moet bouwen als verblijf.

Opmerking

Alleen als het antwoord een juiste uitleg bevat over dat het beleid past (bij de eerste deelvraag) bij het verlicht denken en (bij de tweede deelvraag) bij het absolutisme, wordt 1 scorepunt toegekend aan een daarbij passende verwijzing naar de bron.

11. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 8

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 1 – vraag 8

In 1832 werden honderden slaafgemaakten gedood tijdens het neerslaan van een slavenopstand op Jamaica. De Britse militair bevelhebber schreef in een affiche: "Ik heb veel soldaten meegenomen om de schuldigen te straffen. Iedereen die bij de rebellen wordt aangetroffen zal zonder pardon ter dood worden gebracht. Verzet tegen de troepen van de koning is zinloos! Geef je over en smeeek om genade."

Leg uit, met een verwijzing naar het affiche, dat de Britse werkwijze op Jamaica de steun voor de afschaffing van slavernij in Groot-Brittannië versterkte.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Uit het affiche blijkt dat de Britse bevelhebber de opstand gewelddadig neer zou slaan / dat er geen genade werd getoond voor de opstandige slaafgemaakten, wat bij de Britse regering/het Britse volk leidde tot het besef dat de slavernij onhoudbaar was / tot meer medelijden met slaafgemaakten (waardoor de steun voor de afschaffing van de slavernij toenam).

Opmerking

Alleen als het antwoord een combinatie bevat van een uitleg over de versterkte steun voor de afschaffing van de slavernij en een daarbij passende verwijzing naar het affiche, worden scorepunten toegekend.

1.4 Tijdvak 8: tijd van burgers en stoommachines (1800 – 1900) / industrialisatietijd

12. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 13

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 13

Samuel Coronel, die in 1860 als arts in dienst kwam van de gemeente Amsterdam, publiceerde statistieken waaruit bleek dat kinderen van fabrieksarbeiders in vergelijking met andere kinderen een groeiachterstand hadden. Bij jongens van zes jaar was dit verschil zeven centimeter, bij meisjes van die leeftijd zeventien centimeter.

Geef aan:

- welke verandering Coronel met deze publicatie wilde bereiken bij het Amsterdams gemeentebestuur, en
- bij welke discussie die in die tijd werd gevoerd de publicatie aansloot.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Coronel wilde met zijn publicatie bereiken dat het gemeentebestuur van Amsterdam (dat zich tot dan toe afzijdig hield / geen sociale regelingen aannam) maatregelen zou nemen om de levensomstandigheden van arbeiders in Amsterdam te verbeteren.
- Wat aansloot bij de 'discussies over de sociale kwestie'.

13. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 12

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 2 – vraag 12

Bron 7

De ontdekkingsreiziger David Livingstone zegt in 1857 over zijn reis door Afrika:

Angola is wonderbaarlijk vruchtbaar en produceert alle soorten luxe tropische planten. Toen ik doorging naar de vallei van (de rivier) de Kwango, was de stengel van het gras zo dik als een ganzenveer en het torende boven mijn hoofd uit, hoewel ik op mijn os zat. Katoen wordt geproduceerd in grote overvloed, hoewel slechts geweven tot gewone stof. (...) Als ik terugga naar dat land is mijn doel om het verkeer langs de oevers van de Zambezi te openen en ook om het evangelie te prediken. De inwoners van Centraal-Afrika willen heel graag handel drijven, maar hun enige handel is momenteel in slaven, waarvan de armere mensen een regelrechte afschuw hebben.

Gebruik bron 7.

In de beschrijving van Livingstone zijn motieven voor het modern imperialisme te herkennen.

Toon dit aan voor **twee** verschillende motieven voor het modern imperialisme, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Maximumscore 4 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Livingstone benoemt:

- Het (economische) motief van verkrijgen van grondstoffen,
- want in de bron wordt verwezen naar de natuurlijke rijkdommen van het gebied die gebruikt kunnen worden als grondstoffen / voor de handel.
- Het (culturele) motief van de verspreiding van de Europese cultuur/van de Europese normen en waarden/van het christendom,
- want in de bron wordt verwezen naar het prediken van het evangelie / naar de wens tot afschaffing van de slavernij.

Opmerking

Alleen als een juist en verschillend motief voor het moderne imperialisme wordt genoemd, wordt telkens 1 scorepunt toegekend aan een passende verwijzing naar de bron.

14. Geschiedenis HAVO 2018, tijdvak 1, vraag 10

Oefenvraag examen 2018 tijdvak 1 – vraag 10

In 1869 werd de onderzeese telegrafiekabel voltooid tussen Groot-Brittannië en India, toen de belangrijkste Britse kolonie. Door deze kabel konden nu over lange afstand berichten worden verstuurd. Leg uit dat de aanleg van deze telegrafiekabel past bij het modern imperialisme.

Maximumscore 2 punten

Het juiste antwoord is:

- Uit het antwoord moet blijken dat het direct(er) besturen van de kolonie / de grotere invloed van het moederland onderdeel vormde van het modern imperialisme, waarvoor snellere communicatie nodig was tussen het moederland en de kolonie (wat door de telegrafiekabel mogelijk werd).

15. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 14

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 1 – vraag 14

In 1840 mochten bij een anti-slavernijconventie Amerikaanse vrouwelijke abolitionisten niet deelnemen aan debatten en niet meestemmen over besluiten. Ze mochten wel toekijken vanaf het balkon. Het nieuws over het weigeren van de vrouwen kreeg veel media-aandacht.

Leg uit dat deze gebeurtenis de groei van de Amerikaanse vrouwenkiesrechtbeweging bevorderde.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Doordat de vrouwen niet actief mee mochten doen aan de conventie realiseerden vrouwen zich dat (als zij mee wilden doen in de strijd tegen slavernij) ze naar gelijke rechten/kiesrecht voor vrouwen moesten streven.

Of

- Door de media-aandacht voor de vrouwen die niet mee mochten debatteren/stemmen over de afschaffing van slavernij ontstond meer steun/begrip voor de eis van vrouwen om kiesrecht te krijgen / meldden meer mensen zich aan bij groepen die zich inzetten voor vrouwenkiesrecht.

16. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 15

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 2 – vraag 15

Een anekdote:

In 1904 promoveerde de historica Florence Baudet op het proefschrift *De maaltijd en de keuken in de Middeleeuwen*. Een recensent in het tijdschrift *De Amsterdammer* schreef hierover: "Waarlijk een aardig idee voor een meisje om een wetenschappelijke opleiding te besluiten met een proefschrift over de 'keuken' en zo in haar geleerdheid zich aangetrokken te voelen tot het huismoederlijke terrein".

Beredeneer welke kritiek feministen zouden hebben op de redenering van deze recensent.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Feministen zouden vinden dat deze recensent de nadruk legt op Baudets sekse / haar een meisje noemde zonder waardering voor haar wetenschappelijke prestatie / ervan uitging dat de keuken het terrein van vrouwen was, waarmee hij traditionele rolpatronen benadrukte / bevestigde.

1.5 Tijdvak 9: tijd van de wereldoorlogen (1900 – 1950) / eerste helft 20^e eeuw

17. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 15

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 15

Een anekdote:

In 1916 kondigde David Sarnoff aan dat hij de Radio Music Box op de markt zou brengen, waarmee radio-uitzendingen konden worden ontvangen. Deze Box was voorzien van versterkers en luidsprekers, die handig in één kast werden gemonteerd. Hij kon op tafel in de woonkamer van een gezinswoning worden gezet.

Leg uit waardoor uitvindingen als de Radio Music Box bijdroegen aan het ontstaan van massaorganisaties in de eerste helft van de twintigste eeuw.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Door uitvindingen als de *Radio Music Box* kon propaganda worden verspreid bij de burgers thuis / konden burgers in groten getale worden bereikt, waardoor alle burgers in aanraking kwamen met dezelfde ideologie/ideeën (waardoor massaorganisaties konden ontstaan).

1.6 Tijdvak 10: tijd van televisie en computer (vanaf 1950) / 2^e helft 20^e eeuw

18. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 18

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 2 – vraag 18

Volgens sommige historici heeft het dekolonisatieproces na de Tweede Wereldoorlog bijgedragen aan de Koude Oorlog.

Leg deze redenering uit.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De angst dat landen tijdens hun strijd om dekolonisatie / na hun dekolonisatie ervoor zouden kiezen zich aan te sluiten bij het ideologisch blok van de tegenstander / de beslissing van een land om zich na dekolonisatie aan te sluiten bij een van de ideologische blokken, versterkte de strijd om invloedssferen tussen de Sovjet-Unie en de westerse landen / versterkte het wantrouwen tussen de beide blokken.

19. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 21

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 1 – vraag 21

De protestbeweging die eind jaren 1960 ontstond onder jongeren in West-Duitsland was radicaler dan in andere West-Europese landen. Volgens sommige historici was een oorzaak hiervan dat het conflict tussen oudere en jongere generaties in West-Duitsland heviger was dan in andere landen in Europa.

Verklaar waardoor het generatieconflict in West-Duitsland heviger was, waarbij je je antwoord ondersteunt met een kenmerkend aspect uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De jongere generatie in Duitsland vond het moeilijk om respect op te brengen voor de oudere generatie, die schuldig was aan / mede verantwoordelijk was voor het aan de macht komen van Hitler / het ontketenen van de Tweede Wereldoorlog / de moord op Joden en andere bevolkingsgroepen.

Wat past bij (een van de volgende):

- 'Het in praktijk brengen van (de totalitaire ideologie) nationaalsocialisme'.
- 'Het voeren van twee wereldoorlogen'.
- 'Racisme en discriminatie die leidden tot genocide, in het bijzonder op de joden'.

20. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 26

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 1 – vraag 26

Bij de invoering van de euro besloot de Europese Unie om op de biljetten geen bestaande bouwwerken uit afzonderlijke landen af te beelden. In plaats daarvan werd op elk van de bankbiljetten een fictief bouwwerk afgebeeld in een verschillende Europese architectonische stijl.

Leg uit dat dit besluit moest bijdragen aan de Europese eenheid.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Door het afbeelden van Europese architectonische stijlen op de biljetten werd de nadruk gelegd op de gemeenschappelijke geschiedenis/cultuur, waardoor alle (deelnemende) landen zich verbonden voelden met de Europese munt/met Europa (wat moest bijdragen aan Europese eenheid).
of
- Door het opnemen van fictieve bouwwerken werd voorkomen dat sommige Europese landen zich achtergesteld zouden voelen omdat er geen bouwwerk van hun land werd afgebeeld / omdat hun nationale bouwwerk werd afgebeeld op een biljet met lage waarde, waardoor alle (deelnemende) landen zich verbonden voelden met de Europese munt/met Europa (wat moest bijdragen aan Europese eenheid).

21. Geschiedenis HAVO 2015, tijdvak 2, vraag 27

Oefenvraag examen 2015 tijdvak 2 – vraag 27

Twee gegevens:

- 1) Tussen 1955 en 1970 steeg het aantal bromfietsen in Nederland geleidelijk van een half miljoen naar bijna twee miljoen.
- 2) Fabrikanten gingen zich in de jaren 1960 steeds meer toeleggen op de productie van bromfietsen voor jongeren.

Beide ontwikkelingen kunnen worden verklaard vanuit hetzelfde kenmerkende aspect van de twintigste eeuw. Noem dit kenmerkend aspect en verklaar elk van beide ontwikkelingen telkens vanuit een onderdeel van dit kenmerkend aspect.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het kenmerkend aspect is 'de toenemende westerse welvaart die vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw aanleiding gaf tot ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen' (of een omschrijving daarvan).
- De grote stijging van het aantal bromfietsen (1) is te verklaren vanuit de toenemende westerse welvaart in de jaren 1960.
- Dat fabrikanten van bromfietsen zich steeds meer richtten op jongeren (2) heeft te maken met het ontstaan van de jongerencultuur in de jaren 1960, wat past bij de ingrijpende sociaal-culturele veranderingsprocessen in de jaren 1960.

2. Historische context: Het Britse Rijk (1585 – 1900)

2.1 Op welke manieren ontwikkelden zich de Engelse koloniën in de Amerika's (1585-1833)?

22. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 5

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 5

In 1686 voegde de Engelse koning Jacobus II een groot deel van de Engelse koloniën in Noord-Amerika samen tot het Dominion of New England. Jacobus II nam twee besluiten:

- 1) Het Dominion kwam onder bestuur van een gouverneur die rechtstreeks verantwoording aflegde aan hem.
- 2) In het Dominion moest de Engelse staatskerk worden gevestigd.

Verklaar:

- bij welke ontwikkeling in de monarchie in de zeventiende eeuw het eerste besluit van Jacobus II paste en
- dat voor de puriteinen (een stroming waartoe onder andere de Pilgrim Fathers behoorden) het tweede besluit een reden was om in opstand te komen tegen het Engelse gezag.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Bij 1:

- Dit besluit waarmee Jacobus II zijn machtspositie verstevigde / zijn macht over de koloniën vastlegde, paste bij 'het streven van vorsten naar absolute macht'.

Bij 2:

- Dit besluit leidde tot een opstand omdat de puriteinen naar Noord-Amerika waren geëmigreerd om daar hun geloof vrij uit te oefenen / een nieuwe samenleving te beginnen.

23. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 3

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 2 – vraag 3

Twee gegevens:

- 1) De ontdekkingsreiziger Walter Raleigh organiseerde in 1585 een expeditie naar Noord-Amerika nadat de Engelse koningin Elizabeth I opdracht had gegeven om de mogelijkheden voor Engelse kolonisatie te onderzoeken.
- 2) Walter Raleigh stuurde de tekenaar John White mee met de expeditie om 'naar het leven de natuurlijke bronnen en inwoners te tekenen'. White tekende vissen, planten en dieren en de inheemse Amerikaanse bevolking die kookte en maïs verbouwde. De tekeningen werden gekopieerd en verspreid in Engeland.

Licht beide gegevens toe door:

- aan te geven waardoor kolonisatie van juist Noord-Amerika paste in het buitenlandse politieke beleid van Elizabeth I
- uit te leggen dat de verspreiding van de prenten van White de opdracht van Walter Raleigh moest ondersteunen.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Elizabeth I was geïnteresseerd in de kolonisatie van Noord-Amerika, omdat hierdoor een mogelijke uitvalsbasis voor de strijd tegen de Spanjaarden werd verkregen / omdat dit de machtsuitbreiding van de Spanjaarden zou stoppen.
- De prenten (van planten / dieren die gegeten konden worden / van de inheemse bevolking die eten kookte en verbouwde) brachten de boodschap over dat leven in Amerika mogelijk / aantrekkelijk was, wat kolonisatie moest bevorderen.

24. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 6

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 6

In 1768 zei het hoofd van de Oneida-stam, een stam die in het noordoosten van Noord-Amerika leefde: "Als onze jonge mannen willen gaan jagen op wilde beesten, dan staan overal hekken, waardoor ze erg vermoeid raken. Ook kunnen ze geen hertenvlees meer eten, of schors vinden om hutten te bouwen. De herten zijn vertrokken en de bomen zijn omgehakt".

Leg uit welke ontwikkeling de veranderingen die het stamhoofd noemde veroorzaakte.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Uit het antwoord moet blijken dat in het noordoosten van Noord-Amerika vestigingskoloniën werden gesticht / de groeiende groep kolonisten land opeiste voor landbouw, waardoor de Oneida-stam steeds minder leefruimte kreeg / kolonisten de jachtgebieden van de Oneida-stam in gebruik namen.

25. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 6

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 6

Een geschiedenis:

In 1774 steunden vrouwen uit de Amerikaanse stad Edenton een boycot van Britse thee en Britse stoffen. Deze boycot was een reactie op het instellen van nieuwe belastingen door de Britse koning. Een van de vrouwen, Penelope Barker, zei: "Misschien zijn het tot nu toe alleen mannen geweest die tegen de koning protesteerden. Dat betekent alleen maar dat vrouwen er te lang over hebben gedaan om hun stem te laten horen."

Licht deze geschiedenis toe door:

- het politieke argument te noemen waarmee kolonisten in Amerika zich in die tijd verzetten tegen het betalen van de Britse belastingen, en
- te verklaren waardoor acties als die in Edenton het Britse bestuur onder druk zetten, en
- aan te tonen dat Penelope Barker uitgaat van het verlichte idee van natuurlijke rechten.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De kolonisten verzetten zich met het argument dat ze geen belasting wilden betalen omdat zij geen (politieke) vertegenwoordiging hadden (in Groot-Brittannië) / met het argument 'no taxation without representation'.
- Het Britse bestuur kwam onder druk te staan door boycotten omdat hiermee de Britse economie werd getroffen / omdat door acties zoals deze mogelijk andere kolonisten geïnspireerd zouden raken om ook te protesteren tegen het Britse bestuur.
- Penelope Barker vond dat ook vrouwen/mensen het recht hadden te protesteren/zich te verzetten tegen het beleid van de koning (wat past bij het idee dat bepaalde rechten aangeboren/onvervreemdbaar zijn).

Opmerking

Als in het antwoord bij de derde deelvraag alleen een natuurlijk recht wordt genoemd zonder uitleg, wordt geen scorepunt toegekend.

26. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 3, vraag 8

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 3 – vraag 8

In 1790 werd in het Amerikaanse Congres (parlement) gediscussieerd over de slavernij.

Twee standpunten in het debat:

- 1) De slavernij is in strijd met de opvatting dat een mens geen bezit mag zijn van een ander mens.
- 2) Het congres kan de slavernij in een staat niet verbieden.

Twee beweringen:

- Standpunt 1 is gebaseerd op een ideaal van de Verlichting.
- Standpunt 2 past bij het feit dat de Verenigde Staten een federale staatsvorm hebben.

Ondersteun beide beweringen met een argument.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Standpunt 1 is gebaseerd op een ideaal van de Verlichting, omdat Verlichtingsdenkers geloofden in de natuurlijke rechten van mensen / dat alle mensen gelijk / vrij / rationele wezens zijn (en daarom geen bezit van een ander mens mogen zijn).
- Standpunt 2 past bij het feit dat de Verenigde Staten een federale staatsvorm hebben, omdat in een federale staat de centrale regering niet de volledige macht heeft over de staten (en er dus per staat verschillend beslist kan worden over slavernij).

2.2 Waardoor werd India in de 19^e eeuw de belangrijkste kolonie binnen het Britse Rijk (1765-1885)?

27. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 7

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 2 – vraag 7

In 1717 vaardigde de Mogolvorst Farrukhsiyar een wet uit. Met deze wet gaf hij de East India Company onder andere toestemming om meer dan dertig dorpen te kopen, een fort in de buurt van het dorp Kalikata te versterken en er soldaten te legeren.

Historici beschouwen de wet uit 1717 als een keerpunt in de geschiedenis van India.

Ondersteun deze visie door:

- uit te leggen welke verandering in de positie van de East India Company in India door deze wet mogelijk werd en
- een afspraak uit het verdrag van Allahabad te noemen, waarmee de positie van de East India Company verder werd versterkt.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De East India Company mocht eerst alleen vanuit factorijen werken / was voor de veiligheid afhankelijk van lokale heersers, maar kreeg nu meer autonomie / kon nu haar handelspositie verdedigen door het recht zich in het binnenland te vestigen / een fort te versterken / soldaten te legeren.
- Met het verdrag van Allahabad kreeg de East India Company ook toestemming belasting te heffen / politieke soevereiniteit in delen van India.

28. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 3, vraag 13

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 3 – vraag 13

In 1875 kocht de Britse regering een groot deel van de aandelen van het Suezkanaal, waarmee het kanaal onder Britse controle kwam. De regering probeerde het parlement achter de aankoop van de aandelen te krijgen, met de argumenten dat controle over het Suezkanaal:

- 1) een economisch voordeel opleverde en
- 2) een versterking van het gezag over het Britse Rijk tot gevolg had.

Geef voor beide argumenten aan welke redenering de regering hierbij volgde.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Door controle over het Suezkanaal werd de reisafstand naar India aanzienlijk verkort, waardoor:

- De handel tussen Groot-Brittannië en India sneller kon verlopen / in omvang kon groeien (wat een economisch voordeel opleverde) / de handel met India beter gecontroleerd kon worden.
- Groot-Brittannië de koloniën effectiever kon besturen / sneller troepen naar India kon verplaatsen (wat een versterking van het Britse Rijk betekende).

29. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 12

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 12

Het Britse bestuur in India verbood in 1829 sati, een hindoeïstisch religieus gebruik waarbij een weduwe levend werd verbrand samen met haar overleden man. Dit verbod was een uitzondering: het Britse bestuur verbood tijdens zijn heerschappij heel weinig religieuze gebruiken in India.

Geef een verklaring voor de opstelling van het Britse bestuur door:

- aan te geven bij welke doelstelling van het Britse bestuur in India het verbod op sati paste, en
- aan te geven vanuit welk politiek motief het Britse bestuur weinig religieuze gebruiken in India verbood.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Het verbod paste bij de doelstelling om de (volgens de Britten superieure) Britse cultuur / Britse wetgeving op te leggen (waarbij sati werd gezien als een gebruik dat in strijd was met de Britse cultuur/wet).
- De Britten wilden voorkomen dat er tegenstand/opstand zou ontstaan in de kolonie als reactie op het (te veel) verbieden van Indiase religieuze gebruiken.

30. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 12

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 12

Bron 6

Lord George Hamilton is de Britse minister voor India. Hij beweert in 1901 dat de welvaart onder Indiërs is toegenomen. Hierop verschijnt in de *Prapancha Mitram*¹⁾ een artikel: We [de redactie van de krant] zijn verbaasd om zo'n buitengewone uitspraak te horen, terwijl de Indiërs de afgelopen jaren voortdurend het slachtoffer waren van hongersnoden, pest en andere narigheden. Dit roept aan de ene kant onze woede op, maar maakt ons aan de andere kant ook aan het lachen. Als Lord George Hamilton echt denkt dat de Indiërs welvaart kennen, waarom gaan er dan duizenden bedelend om brood van deur tot deur? (...) Terwijl de Indiërs zuchten onder steeds meer zware belastingen, en duizenden omkomen van de honger, weten wij niet waar Lord George Hamilton zijn idee op baseert dat wij welvarender zijn geworden.

Noot 1) Een krant die wordt geschreven door Indiërs en wordt verspreid in de provincie Madras (in India).

Gebruik bron 6. De Britse regering laat na de opstand in India in 1857 regelmatig een rapport schrijven over wat er in Indiase kranten staat. Het artikel uit de *Prapancha Mitram* wordt opgenomen in zo'n rapport.

Verklaar:

- de belangstelling van de Britse regering voor wat er in Indiase kranten staat vanuit de opstand in 1857, en
- dat juist dit artikel in het rapport wordt opgenomen, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Britse regering wil door te volgen wat er in de kranten wordt geschreven op de hoogte zijn van onvrede onder de Indiase bevolking / tekenen van een (nieuwe) opstand in de gaten houden.
- Dit artikel wordt opgenomen omdat hierin het beleid van het Britse bestuur wordt bekritiseerd / wordt gesuggereerd dat het Britse bestuur geen idee heeft van de toestand in India / wordt aangegeven dat de toestand van veel Indiërs zorgelijk is,
- door te schrijven dat (een van de volgende):
 - Lord George Hamilton negeert / niet weet dat er in India hongersnood heerst.
 - Indiërs sterven van de honger.
 - Indiërs zuchten onder zware belastingen.
 - het Britse bestuur woede oproept / uitgelachen wordt door de schrijvers.

Opmerking

Alleen als het antwoord bij de tweede deelvraag een juiste verklaring bevat voor de opname van dit artikel in het rapport, wordt 1 scorepunt toegekend aan een daarbij passende verwijzing naar de bron.

31. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 11

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 11

Bron 5

In de Britse krant Illustrated London News staat in 1857 in een artikel over India:

We horen met pijn, maar niet zozeer met afkeer, van de dood van onze dappere officieren en soldaten die werden afgeslacht, want het hoort bij de taak van een soldaat om de dood tegemoet te treden. Maar als we lezen over de gruwelijkheden die zijn begaan tegen onze vrouwen en kinderen, dan wordt het hart van Engeland geraakt; en het verdriet om hun lot, hoe groot dat ook is, wordt overschaduwd door de afschuw die we voelen voor hun onmenselijke moordenaars en de grimmige overtuiging dat zij moeten worden getroffen door volledige en onwrikbare gerechtigheid.

Gebruik bron 5. Met artikelen als deze wordt een verandering in het Britse bestuur in India ondersteund.

Licht dit toe door:

- de gebeurtenis te noemen waar dit artikel verslag van doet en
- zonder bron aan te geven welke Britse beleidsverandering hierna wordt ingevoerd en
- uit te leggen dat dit artikel die beleidsverandering wil ondersteunen.

Maximumscore 4 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het artikel doet verslag van de opstand van Indiase soldaten (in 1857), waarna de Britten India onder direct bestuur stelden (en niet langer gebruikmaakten van inheemse leiders).
- Dit artikel ondersteunt de beleidsverandering met de afwijzing van de moord op Britse vrouwen en kinderen / door Indiërs af te schilderen als onmenselijke moordenaars, om zo de lezers ervan te overtuigen dat een Brits bestuur noodzakelijk is om de Britse belangen te beschermen / om chaos te voorkomen.

32. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 13

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 2 – vraag 13

Volgens sommige historici was 1885 een keerpunt in de geschiedenis van de Britse koloniale overheersing van India.

Ondersteun deze bewering door met een gebeurtenis uit 1885 uit te leggen wat er veranderde voor de Britse koloniale machthebbers in India.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- In 1885 werd het Indian National Congress opgericht, waardoor de Britse machthebbers te maken kregen met de organisatie van het Indiase streven naar gelijke kansen binnen het Brits-Indisch bestuur (waaraan de Britten niet wilden toegeven) / waardoor de Britse machthebbers de roep om meer rechten van Indiërs moesten afweren.

2.3 Welke rol speelden de koloniën in sociaal-economische ontwikkelingen in Groot-Brittannië (1750-1900)?

33. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 10

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 10

Bron 4

In 1831 presenteert Lord John Russell namens een commissie in het Britse parlement verschillende voorstellen om het Britse kiesstelsel te veranderen:

We stellen voor dat alle kiesdistricten met minder dan 2000 inwoners het recht verliezen om afgevaardigden naar het Parlement te sturen. Dat betekent dat 60 districten verdwijnen, waarmee 119 zetels vrijkomen. Maar we gaan nog verder: er zijn 47 kiesdistricten met minder dan 4000 inwoners. Wij stellen voor dat die districten maximaal één parlamentslid kunnen afvaardigen. Het district Weymouth kan daarnaast van 4 naar 2 parlementsleden worden teruggebracht. Dit alles bij elkaar betekent dat er 168 zetels vrijkomen. (...)

Wij willen echter niet dat de overgebleven zetels in handen komen van een kleine groep rijken. Daarom stellen we voor dat alle huiseigenaren die jaarlijks minimaal 10 pond aan woonlasten betalen, kiesrecht krijgen¹⁾. (...) Dit zijn de mensen die we nodig hebben bij toekomstige uitdagingen voor ons land!

Noot 1) Hierdoor komen de zetels terecht bij stedelijke districten.

De plannen van de commissie in 1831 (zie bron 4) werden uiteindelijk doorgevoerd in een wet in 1832. Noem deze wet en geef aan waardoor de wet gunstig was voor de industriële ondernemers.

Maximumscore 2 punten

Uit het antwoord moet blijken dat:

- De plannen tot uitvoering kwamen in de Reform Bill / Reform Act.
- De industriële ondernemers meer politieke invloed kregen (omdat de stedelijke gebieden meer vertegenwoordigd werden in het Lagerhuis) / de landadel minder invloed kreeg (door het verdwijnen van kiesdistricten met weinig of geen inwoners).

34. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 13

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 1 – vraag 13

In 1828 publiceerde een Britse krant *De herinneringen van Robert Blincoe: een zevenjarige weesjongen die vanuit het werkhuis in Londen naar een spinnerij werd gestuurd, waar hij alle ellende van het leven daar heeft moeten doorstaan.*

Dit verhaal, dat was gebaseerd op ware gebeurtenissen, werd later opnieuw uitgegeven. Daarmee wilden uitgevers de aanneming van een wet door het Britse parlement bevorderen.

Noem deze wet uit 1833 **en** leg uit op welke wijze de heruitgave van het levensverhaal van Blincoe de aanneming van juist deze wet kon bevorderen.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- De (aanneming van de) Factory Act moest worden bevorderd.
- Dit verhaal ging over een kind dat op jonge leeftijd / onder vreselijke omstandigheden in de fabriek moest werken waardoor steun/begrip/instemming werd opgeroepen onder de lezers voor de aanneming van de Factory Act (die kinderarbeid verbood/de werkomstandigheden in de fabrieken zou verbeteren) = 2 punten.

35. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 10

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 1 – vraag 10

De Schotse journalist Samuel Smiles schreef in de jaren 1840 artikelen waarin hij de ideeën van Robert Owen steunde. In 1859 publiceerde Smiles vervolgens een boek waarin hij schreef dat mensen uit de laagste sociale klassen hun levensomstandigheden moesten verbeteren door hard te werken en door in de avond zelf scholing te organiseren.

Een bewering:

Met de boodschap van zijn boek brak Samuel Smiles met de ideeën van Robert Owen.

Ondersteun deze bewering door:

- aan te geven welke oplossing voor de sociale kwestie Robert Owen nastreefde en
- te verklaren dat de boodschap van het boek van Samuel Smiles populair was bij liberale ondernemers.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Robert Owen wilde via het parlement / via de oprichting van idealistische coöperaties meer rechten / betere omstandigheden voor arbeiders bewerkstelligen.
- De boodschap dat de arbeiders zelf verantwoordelijk waren voor de verbetering van hun omstandigheden was populair bij liberale ondernemers omdat de rol van de overheid klein kon blijven / omdat hierdoor de verantwoordelijkheid niet bij de ondernemers lag.

36. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 2, vraag 10

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 2 – vraag 10

In 1851 toonde het Britse bedrijf *Robinson and Russel* op de wereldtentoonstelling in Londen een stoommachine waarmee suikerriet kon worden geperst. Er was veel interesse voor deze machine.

Licht de interesse voor de machine toe door:

- een verklaring te geven waardoor er in het Caribisch gebied interesse was voor machines als deze, waarbij je in je antwoord ingaat op een Brits besluit uit 1833, en
- aan te geven dat het tonen van de machine van *Robinson and Russel* bijdroeg aan de boodschap die de wereldtentoonstelling moest overbrengen.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Door het besluit de slavernij af te schaffen (in 1833),
- was er in het Caribisch gebied interesse voor een machine die het werk van slaafgemaakten op de suikerplantages kon overnemen.
- Het tonen van de stoommachine van Britse makelij / die ontworpen was door een Brits bedrijf droeg bij aan de boodschap dat Groot-Brittannië de werkplaats van de wereld was / voorliep in technologische vernieuwingen

37. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 10

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 2 – vraag 10

Bron 6

Henry Cole is een van de initiatiefnemers van de wereldtentoonstelling in 1851. Twee jaar daarvoor houdt hij een toespraak voor een groep industriëlen in Londen. In een weergave van de toespraak staat:

Het was de vraag of de tentoonstelling beperkt moet zijn tot producten van de Britse industrie. Natuurlijk zou het onjuist zijn om de successen van de machinebouw en wetenschap toe te schrijven aan één land. Het succes van de industriële ontwikkeling komt de hele menselijke beschaving toe. Bovendien kan de Britse industrie er voordeel bij hebben om de eigen producten in een competitie tegenover die van andere landen te plaatsen (gejuich vanuit de zaal). (...) Een andere belangrijke kwestie is de vraag hoe het benodigde geld bij elkaar komt. In andere landen wordt er dan gekeken naar de regering. Maar ik geloof dat wij Britten de meeste zaken veel beter zelf kunnen regelen, dan welke regering ook (goedkeurende geluiden uit de zaal).

Gebruik bron 6. Je concludeert dat Cole het benodigde geld voor de tentoonstelling bij elkaar wil krijgen door gebruik te maken van:

- 1) het Britse superioriteitsgevoel
- 2) een liberaal standpunt.

Leg beide conclusies uit, waarbij je je antwoord telkens ondersteunt met een andere verwijzing naar de bron.

Maximumscore 4 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Cole wil het benodigde geld bij elkaar krijgen door:

Bij 1:

- Te suggereren dat de Britse industrie er voordelig zal uitkomen in een competitie met andere landen, waarmee Cole gebruikmaakt van het Britse superioriteitsgevoel dat met de tentoonstelling bewezen zal worden dat de Britse industrie de beste producten levert.

Bij 2:

- Te zeggen dat de Britse ondernemers het benodigde geld bij elkaar moeten brengen / dat Britse ondernemers niet afhankelijk zijn van de regering, wat laat zien dat Cole uitgaat van het belang van particulier initiatief (wat een liberaal uitgangspunt is).

3. Historische context: Duitsland in Europa (1918 – 1991)

3.1 Wat leidde tot de opkomst van het nationaalsocialisme en welke gevolgen had dit voor Duitsland en Europa (1918-1945)?

38. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 14

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 14

De Britse minister-president Lloyd George was onderhandelaar bij het Verdrag van Versailles. In mei 1922 zei hij in het Britse parlement: "Ik heb vandaag heel duidelijk uiteengezet (...) dat van Duitsland, hoewel het moreel verantwoordelijk is alle kosten van de oorlog te betalen, alleen kan worden verwacht dat het betaalt in verhouding tot zijn [economische] capaciteit."

Er was bij Lloyd George verandering **en** continuïteit aan te wijzen in zijn mening over het Verdrag van Versailles. Licht dit toe door:

- een afspraak uit het Verdrag van Versailles te noemen die Lloyd George wilde aanpassen, en
- aan te tonen dat Lloyd George niet van mening veranderde over de rol van Duitsland in de oorlog.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De herstelbetalingen (moesten volgens Lloyd George worden aangepast omdat ze te hoog waren voor Duitsland).
- Lloyd George vond nog steeds dat Duitsland de aanstichter was van / schuld had aan de oorlog (door te zeggen dat Duitsland moreel verantwoordelijk is om alle kosten te betalen).

39. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 14

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 1 – vraag 14

Twee gegevens over de Duitse sociaaldemocratische politicus Kuttner:

- 1) In 1921 citeerde Kuttner een bericht van de Duitse generaalveldmaarschalk Von Hindenburg uit 1918: "Onder deze omstandigheden is het absoluut noodzakelijk om de strijd af te breken om het Duitse volk en hun bondgenoten nutteloze slachtoffers te besparen. Elke gemiste dag kost het leven van duizenden dappere soldaten."
- 2) In 1933 moest Kuttner Duitsland ontvluchten.

Licht beide gegevens toe door:

- met het citaat (gegeven 1) uit te leggen dat Kuttner de dolkstootlegende wilde ontcrachten, en
- te verklaren waardoor Kuttner in 1933 Duitsland moest ontvluchten.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Met het citaat wilde Kuttner duidelijk maken dat de Duitse legerleiding/Von Hindenburg de oorlog wilde beëindigen/dacht dat het Duitse leger niet meer kon winnen, terwijl de dolkstootlegende ervan uitging dat de oorlog (onnodig) werd verloren omdat de (sociaaldemocratische) regering de strijd wilde staken / dat het Duitse leger in 1918 had kunnen doorvechten. (2 punten)
- Kuttner moest Duitsland ontvluchten omdat in 1933 de nationaalsocialisten aan de macht kwamen (die politieke tegenstanders als sociaaldemocraten/socialisten/ontkenners van de dolkstootlegende vervolgden). (1 punt)

40. Geschiedenis HAVO 2017, tijdvak 1, vraag 19

Oefenvraag examen 2017 tijdvak 1 – vraag 19

De Duitse bevolking reageerde verdeeld op het Dawesplan. Noem:

- een economisch argument van de voorstanders van het Dawesplan en
- een politiek argument van de tegenstanders van het Dawesplan.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Volgens voorstanders zouden de investeringen van het Dawesplan leiden tot een herstel van de Duitse economie (en dus voordelig zijn voor iedereen).
- Volgens tegenstanders werd het Dawesplan gebruikt als een middel om Duitsland afhankelijker te maken van het buitenland / om te voldoen aan de herstelbetalingen / aan de eisen uit het Verdrag van Versailles (wat zij als negatief beoordeelden).

41. Geschiedenis HAVO 2017, tijdvak 2, vraag 20

Oefenvraag examen 2017 tijdvak 2 – vraag 20

De parlementaire democratie in de Republiek van Weimar kreeg te maken met grote problemen die in de ogen van veel Duitsers onvoldoende werden opgelost.

Noem twee van die problemen en geef bij elk probleem aan, welke belofte de NSDAP hierover deed.

Maximumscore 4 punten

Het juiste antwoord is:

Een juist antwoord bevat twee historisch juiste problemen van de Republiek van Weimar met de daarbij passende beloften van de NSDAP, bijvoorbeeld:

- Door het Verdrag van Versailles waren allerlei Duitstalige gebieden verloren gegaan. De NSDAP beloofde Duitsland weer de plaats op het wereldtoneel te geven waar het recht op had.
- De Vrede van Versailles dwong Duitsland tot herstelbetalingen, die een grote belasting vormden voor de economie. De NSDAP beloofde die betalingen te staken.
- Er bestond weinig vertrouwen in de politieke leiders, omdat zij verantwoordelijk werden gehouden voor de nederlaag in de Eerste Wereldoorlog / het accepteren van de Vrede van Versailles. De NSDAP beloofde nieuwe (krachtige) bestuurders, die hieraan nooit hun steun hadden gegeven / beloofde een sterke leider.
- De economische crisis van de jaren 1930 veroorzaakte werkloosheid. De NSDAP beloofde economisch herstel / beloofde werk.

42. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 15

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 15

Een Duitse gevangene schreef over een medegevangene eind jaren 1930: "'Wees verstandig' zeiden zijn vrienden. 'Wat geeft het nu om af en toe 'Heil Hitler' te zeggen. Doe zoals wij. Wij menen het toch ook niet'. Hij schudde zijn hoofd. De volgende dag weigerde hij weer. Hij ging de donkere cel in. Veertien dagen."

Uit de behandeling van de gevangene blijkt dat:

- 1) Duitsland eind jaren 1930 een totalitaire staat was geworden en
- 2) er een Volksgemeinschaft werd gecreëerd in Duitsland.

Ondersteun beide beweringen, elk met een verschillend argument.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De gevangene was rechteloos / werd (met geweld) onderdrukt / werd vrijheid van denken ontnomen / werd gestraft voor een afwijkende politieke mening, wat paste bij een totalitaire staat.
- De gevangene werd (hardhandig) gedwongen 'Heil Hitler' te zeggen / zich te onderwerpen aan het nationaalsocialisme, wat bijdroeg aan het creëren van een *Volksgemeinschaft*.

43. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 17

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 2 – vraag 17

Bron 7

Op 28 maart 1933 stuurt de partijleiding van de NSDAP een instructie naar lokale partijafdelingen: Actiecomités moeten streng controleren in hoeverre [Duitse] kranten deelnemen aan de voorlichtingscampagne tegen het afschuwelijke haatzaaien door Joden in het buitenland. Als kranten dat niet of maar in beperkte mate doen, dan moet erop worden toegezien, dat zij ogenblikkelijk worden verwijderd uit ieder huis waar Duitsers wonen. Geen enkele Duitser of Duitse zaak moet in zulke kranten nog advertenties plaatsen. Die kranten moeten openlijk worden veracht. Zij zijn geschreven voor Joden, maar niet voor het Duitse volk.

Gebruik bron 7. In deze instructie komen nationaalsocialistische opvattingen naar voren. Leg dit voor **twee** verschillende opvattingen uit.

Maximumscore 2 punten

Uit het antwoord moet blijken dat de instructie oproept:

- Kranten te boycotten / kranten te controleren, wat past bij de nationaalsocialistische opvatting dat andere meningen moeten worden bestreden / dat censuur moet worden toegepast / dat een staat totalitair moet worden bestuurd.
- Tot haat tegen Joden / de Joden aan te wijzen als niet-Duits, wat past bij de nationaalsocialistische opvatting dat Joden moeten worden buitengesloten / dat alleen Arische Duitsers behoren tot de *Volksgemeinschaft*.

3.2 Hoezeer beïnvloedde het ontstaan en het verloop van de Koude Oorlog de geschiedenis van Duitsland na de Tweede Wereldoorlog (1945-1961)?

44. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 17

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 17

In mei 1945 dwongen geallieerde troepen inwoners van de Duitse stad Burgsteinfurt filmbeelden te bekijken die zij hadden gemaakt in de concentratiekampen Buchenwald en Bergen-Belsen. Volgens de geallieerden droeg dit bij aan het ongedaan maken van de nazificering van de Duitse bevolking.

Leg de redenering van de geallieerden uit.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De geallieerden dachten dat de Duitse bevolking door het zien van de gruwelijkheden zich schuldig zouden voelen / afschuw zouden voelen, waardoor de Duitse bevolking zich zou afkeren van / afstand zou doen van de nationaalsocialistische ideologie.

45. Geschiedenis HAVO 2019, tijdvak 2, vraag 22

Oefenvraag examen 2019 tijdvak 2 – vraag 22

De Amerikaanse president Truman noemde de Trumandoctrine en het Marshallplan *two halves of the same walnut* (twee helften van dezelfde walnoot), waarmee hij aangaf dat ze onlosmakelijk met elkaar verbonden waren.

Licht dit toe door:

- het doel te noemen dat met de Trumandoctrine werd nagestreefd en
- uit te leggen waardoor het Marshallplan aan dat doel bijdroeg.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Het doel van de Trumandoctrine was een dam op te werpen tegen communistische expansie.
- Met het Marshallplan werd geprobeerd om de welvaart in landen / om de samenwerking tussen landen te vergroten, zodat het communisme minder aantrekkelijk zou worden voor de inwoners van die landen / zodat die landen zich beter konden wapenen tegen het communisme.

46. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 23

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 23

Tijdens het wereldkampioenschap ijshockey in 1961 verbood de leiding van de West-Duitse ijshockeybond hun spelers deel te nemen aan een wedstrijd tegen het team van de DDR. De West-Duitse spelers zouden, als ze de wedstrijd verloren, aanwezig moeten zijn bij het hijsen van de Oost-Duitse vlag en het spelen van het Oost-Duitse volkslied.

Leg uit dat dit besluit paste bij de opstelling van de BRD ten aanzien van de DDR op dat moment.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- De BRD erkende op dat moment de DDR niet als zelfstandige staat, zodat vermeden moest worden dat de spelers openlijk zouden moeten luisteren naar het volkslied / moesten kijken naar het hijsen van de vlag van de DDR omdat dit gezien zou kunnen worden als teken van erkenning.

47. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 21

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 1 – vraag 21

In 1974 nam het nationale elftal van de DDR deel aan het wereldkampioenschap voetbal in de BRD. De overheid van de DDR stelde voorwaarden aan de keuze van deelnemers voor de supportersreis:

- 1) Alleen gehuwde burgers werden uitgekozen, waarbij per echtpaar maar één van de echtgenoten mocht afreizen.
- 2) Minimaal één op de tien deelnemers aan de supportersreis moest lid zijn van de *Staatssicherheitsdienst*.

Licht deze voorwaarden toe door:

- Uit te leggen welk mogelijk probleem de regering van de DDR met de eerste bepaling wilde voorkómen, en
- Het politieke motief van de regering van de DDR te noemen om leden van de *Staatssicherheitsdienst* mee te laten reizen naar de BRD.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- De regering van de DDR wilde voorkómen dat supporters in de BRD probeerden te blijven, zodat ze gehuwde burgers selecteerden die terug zouden willen keren naar hun partner = 2 punten.
- De regering van de DDR wilde dat de leden van de Staatssicherheitsdienst informatie verzamelden over de BRD / in de gaten hielden wat hun reisgenoten deden in de BRD.

3.3 Wat verklaart de hereniging van beide Duitslanden en hun succesvolle integratie in Europa (1961-1991)?

48. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 22

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 1 – vraag 22

DDR-leider Ulbricht stond afwijzend tegenover de Ostpolitik van Brandt. De regering van de Sovjet-Unie zorgde ervoor dat Ulbricht werd vervangen door een leider die de Ostpolitik wél steunde.

Leg uit dat de regering van de Sovjet-Unie met de vervanging van Ulbricht de detente steunde.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Tijdens De *Ostpolitik* had tot doel de relatie tussen de BRD en de DDR/het Oostblok te verbeteren, zodat de regering van de Sovjet-Unie ervan uitging dat de vervanging van Ulbricht/de benoeming van een leider die meewerkte aan de *Ostpolitik* zou leiden tot ontspanning tussen de ideologische blokken (wat tijdens de detente werd nagestreefd).

49. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 1, vraag 22

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 1 – vraag 22

Vanaf 1968 liet de regering van de BRD onderzoek doen naar de mening van DDR-burgers over politieke en economische kwesties. Hiervoor werden West-Duitse burgers die de DDR hadden bezocht ondervraagd over hun gesprekken met burgers van de DDR.

Licht deze werkwijze toe door:

- te verklaren dat de detente dit onderzoek vergemakkelijkte en
- aan te geven dat de regering van de BRD met dit onderzoek de *Ostpolitik* wilde ondersteunen en
- een politieke reden te geven dat de regering van de DDR zelf **geen** openbaar onderzoek naar de mening van haar burgers liet uitvoeren.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Tijdens de detente werd door de regering van de DDR sneller toestemming verleend aan / werd de procedure voor bezoekrechten versoepeld voor burgers uit de BRD om familie/bekenden op te zoeken in de DDR (zodat er meer gegevens konden worden verzameld).
- Met de gegevens wilde de regering van de BRD een betere toenadering tot de DDR realiseren, omdat ze een beter beeld kregen van de toestand van het land / omdat ze beter in konden spelen op de wensen van de DDR-burgers.
- Onderzoek naar de mening van burgers werd in de DDR niet in het openbaar gedaan omdat het communistische regime bang was dat dit kritiek zou losmaken / dat dit onderzoek duidelijk zou maken dat (een deel van) de bevolking het regime afwees.

50. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 24

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 2 – vraag 24

De Ostpolitik van Willy Brandt paste bij de fase waarin de Koude Oorlog zich op dat moment bevond.

Leg dit uit.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- De *Ostpolitik* was gericht op het verbeteren van de betrekkingen met de (communistische) DDR / Oost-Europese landen, wat paste bij de periode van detente (of een juiste omschrijving hiervan) in de Koude Oorlog.

51. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 24

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 2 – vraag 24

Twee gegevens:

1 Op 25 oktober 1989 zei Gennadi Gerasimov, de woordvoerder van het ministerie van Buitenlandse Zaken van de Sovjet-Unie, tegen westerse journalisten: "Ken je het lied *My way* (Mijn manier) van Frank Sinatra? Oost-Europa doet het nu op hun manier."

2 De Amerikaanse vicepresident Dan Quayle zei hierop: "Ze praten over de Frank-Sinatra-doctrine, maar ze zouden ook moeten denken aan de Nancy-Sinatra-doctrine (de dochter van Frank) met haar lied *These boots are made for walking* (Deze laarzen zijn gemaakt om mee te lopen)."

Licht de gegevens toe door:

- uit te leggen welke koerswijziging in het buitenlands beleid van de Sovjet-Unie met de 'Frank-Sinatra-doctrine' werd aangeduid en
- aan te geven welk gevolg van deze koerswijziging door Dan Quayle werd voorspeld met de 'Nancy-Sinatra-doctrine'.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Deze koerswijziging is het loslaten van de Brezjnev-doctrine (of een juiste omschrijving hiervan), zodat landen in het Oostblok hun eigen beleid konden gaan bepalen, omdat de Sovjet-Unie niet zou ingrijpen als landen zich van het communisme / de koers van de Sovjet-Unie af zouden wenden.
- Dan Quayle voorspelde dat de Sovjet-Unie de positie als leider van het Oostblok zou verliezen / het Oostblok uit elkaar zou vallen / het Oostblok niet langer een communistisch blok zou blijven (omdat de landen zouden weglopen).

52. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 25

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 25

Een gegeven:

In 1988 demonstreerden meer dan 10.000 mensen in de Russische stad Nizjni Tagil tegen de vervuiling die werd veroorzaakt door twee oude kolenovens van een staalfabriek.

Je kunt met dit gegeven aantonen dat een van de binnenlandse doelstellingen van Gorbatsjov was behaald. Leg uit welke doelstelling dat was.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Mensen in Nizjni Tagil leverden openlijke kritiek op de vervuiling van hun stad / op de economie van de Sovjet-Unie waarbij met oude (vieze) kolenovens werd gewerkt, waaruit blijkt dat de doelstelling dat er meer openheid in de Sovjet-Unie mogelijk moest zijn / dat kritiek op maatschappelijke en economische misstanden mogelijk moest zijn (door de invoering van de glasnost), was behaald.

53. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 1, vraag 23

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 1 – vraag 23

Bron 12

Op 14 juni 1989 ontmoeten Michail Gorbatsjov en Helmut Kohl elkaar. Tijdens het gesprek zegt Helmut Kohl:

Ik zal u zonder omwegen vertellen dat Erich Honecker mij veel zorgen baart. Zijn vrouw heeft zojuist een verklaring afgelegd waarin ze de DDR-jongeren opriep de wapens op te nemen en de verworvenheden van het socialisme tegen vijanden van buitenaf te verdedigen mocht dat nodig zijn. Het is duidelijk dat ze suggereerde dat de socialistische landen die hervormingen doorvoeren, (...) de vijanden waren.

Gebruik bron 12.

Kohl maakt zich zorgen over de uitspraken van mevrouw Honecker. Leg uit:

- Welk beleid van de DDR-regering mevrouw Honecker ondersteunt volgens Kohl, waarbij je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron, en
- Dat Kohl vanuit zijn functie deze uitspraken van mevrouw Honecker als gevaarlijk beschouwt.

Maximumscore 4 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Volgens Kohl ondersteunt mevrouw Honecker het afwijzen van de hervormingen die door Gorbatsjov in de Sovjet-Unie/in het Oostblok worden doorgevoerd,
- omdat mevrouw Honecker (een van de volgende):
 - Op zou roepen de wapens op te nemen om het socialisme te verdedigen tegen landen die de hervormingen doorvoeren.
 - Zou suggereren dat landen die hervormingen doorvoeren vijanden zijn.
- Kohl is de Bondskanselier van de BRD, waardoor hij zich zorgen maakt dat de uitspraken de kans op een opstand/oorlog aan de grens tussen West- en Oost-Duitsland vergroten / de politieke spanningen vergroten / de veiligheid van de (Oost-)Duitsers in gevaar brengen = 2 punten.

Opmerkingen

- Alleen als bij de eerste deelvraag een juist voorbeeld wordt genoemd van beleid dat mevrouw Honecker volgens Kohl steunt, wordt 1 scorepunt toegekend aan een passende verwijzing naar de bron.

- Alleen als het antwoord bij de tweede deelvraag een combinatie bevat van de functie van Kohl en een uitleg waardoor hij de uitspraken als gevaarlijk beschouwt, worden scorepunten toegekend.

4. Historische context: Nederland (1948–2008)

4.1 Waardoor veranderden de maatschappelijke verhoudingen in Nederland van 1948 tot 1978?

54. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 1, vraag 20

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 1 – vraag 20

In 1949 was Nederland een van de oprichters van de NAVO.

Leg uit bij welke verandering van de Nederlandse buitenlandse politiek na 1945 het lidmaatschap van de NAVO paste **en** geef vervolgens een politieke verklaring voor deze verandering.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het lidmaatschap van de NAVO paste bij het loslaten van de vooroorlogse neutraliteitspolitiek (of een juiste omschrijving hiervan), omdat door dit lidmaatschap Nederland openlijk de kant koos van / zich moest inzetten voor het westers bondgenootschap.
- Nederland dacht niet in staat te zijn zich te beschermen tegen het communisme / voelde zich door de Koude Oorlog bedreigd (waardoor zij lid werd van een defensief bondgenootschap) / wilde de Marshallhulp niet mislopen (waardoor de invloed van de Verenigde Staten toenam).

55. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 2, vraag 20

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 2 – vraag 20

Na de Tweede Wereldoorlog werd in Nederland door de Stichting van de Arbeid overleg georganiseerd tussen werkgevers en werknemers. De Stichting van de Arbeid ondersteunde de geleide loonpolitiek van de regering bij de invoering daarvan. Eind jaren 1950 nam bij de Stichting de steun voor de geleide loonpolitiek af.

Verklaar deze verandering door:

- aan te geven welk gemeenschappelijk economisch doel de Nederlandse regering en de Stichting van de Arbeid met de geleide loonpolitiek wilden bereiken, en
- uit te leggen waardoor de Stichting van de Arbeid eind jaren 1950 de geleide loonpolitiek niet langer ondersteunde.

Maximumscore 3 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De Stichting van de Arbeid en de regering wilden de wederopbouw (of een omschrijving hiervan) / de werkgelegenheid stimuleren. (1 punt)
- Vanaf de jaren 1950 groeide de economie, zodat de steun voor de geleide loonpolitiek afnam, omdat door de gedwongen lage lonen de welvaart niet steeg / omdat de werkgevers problemen kregen personeel te werven (omdat ze geen extra beloningen mochten toekennen). (2 punten)

56. Geschiedenis HAVO 2021, tijdvak 2, vraag 23

Oefenvraag examen 2021 tijdvak 2 – vraag 23

In 1962 organiseerde een supermarktketen een wedstrijd voor caissières, waarbij de deelnemers werden beoordeeld op nauwkeurigheid en snelheid.

Deze wedstrijd paste bij de opkomst van de consumptiemaatschappij.
Leg dit verband uit.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Door te oordelen op nauwkeurigheid / snelheid van het afrekenen, liet de supermarktketen zien dat zij gericht was op meer omzet / dat zij wilde bevorderen dat er steeds meer kon worden verkocht (wat paste bij de opkomst van de consumptiemaatschappij).

57. Geschiedenis HAVO 2024, tijdvak 1, vraag 19

Oefenvraag examen 2024 tijdvak 1 – vraag 19

In 1965 werd er in de landelijke politiek gediscussieerd over twee veranderingen voor de Nederlandse televisie:

- 1 Het toelaten van nieuwe omroepen in het omroepbestel.
- 2 Het toestaan van reclame op de televisie.

Leg per verandering uit door welke ontwikkeling in de Nederlandse maatschappij deze werd veroorzaakt.

Maximumscore 4 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

bij 1

- Het toelaten van nieuwe omroepen werd veroorzaakt door (het begin van) sociaal-culturele veranderingsprocessen / de opkomst van jongerenculturen / de ontzuiling / de ontkerkelijking, waardoor er behoefte ontstond aan omroepen die programma's aanboden voor andere doelgroepen / buiten het verzuilde omroepbestel.

bij 2

- Het toestaan van reclame op televisie werd veroorzaakt door de opkomst van de consumptiemaatschappij / de toenemende welvaart, waardoor bedrijven via televisiereclame probeerden meer producten te verkopen / te profiteren van de toegenomen koopkracht.

Opmerking

Alleen als het antwoord een combinatie bevat van een ontwikkeling in de Nederlandse maatschappij en een daarbij passende verklaring hoe dit (bij de eerste deelvraag) het toelaten van nieuwe omroepen en (bij de tweede deelvraag) het toestaan van reclame veroorzaakte, worden telkens scorepunten toegekend.

58. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 22

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 22

In 1966 won Provo bij de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam één zetel. Bernard de Vries nam namens Provo zitting in de gemeenteraad, maar een jaar later hief Provo zichzelf op.

Leg uit vanuit de doelstelling van Provo dat de deelname in de gemeenteraad bijdroeg aan het opheffen van de beweging.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Provo wilde het gezag provoceren/uitdagen, maar door de verkiezing in de Amsterdamse gemeenteraad werden ze onderdeel van het gezag waardoor de beweging zichzelf zou moeten provoceren (en werd opgeheven).
of
- Provo was opgericht met het doel het gezag te provoceren/uit te dagen, waardoor er in de beweging onenigheid kwam over deelname aan de gemeenteraad (waarna Provo zich ophief).

59. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 23

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 2 – vraag 23

In 1967 werd in Ahoy in Rotterdam de *Hippy Happy* beurs gehouden. Op deze beurs werden op grote schaal producten als gitaren, kleding en sieraden verkocht. Om de hippies te trekken traden er bands op.

Leg uit bij welk uitgangspunt van de hippies deze beurs **niet** aansloot.

Maximumscore 2 punten

Het juiste antwoord is:

- Uit het antwoord moet blijken dat de hippies zich verzetten tegen de consumptiemaatschappij, terwijl de beurs juist consumptie onder jongeren wilde bevorderen.

60. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 20

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 20

Bron 11

Op 21 april 1956 staat in De Tijd: *godsdienstig-staatkundig dagblad* een ingezonden brief van de lezer W. Sprenger: Het lijkt me onjuist het onderscheid tussen de gehuwde en ongehuwde vrouw te negeren. (...) Het gaat hier over de gehuwde vrouw, die, juist omdat haar man, zoals ook de wet erkent, het hoofd van de echtvereniging is, niet dezelfde vrijheden geniet als haar ongehuwde zuster. Door haar huwelijk heeft zij zich aan een bepaald gezag onderworpen, waaraan de ongehuwde vrouw niet onderworpen is. Het feitelijk voorbijgaan aan dit onderscheid schijnt er op te wijzen, dat de minister géén praktische inhoud toekent aan de wettelijke erkenning van het 'primaatschap¹⁾ van de man' in het huwelijk.

Noot 1) oppergezag

Gebruik bron 11.

Een conclusie: Sprenger heeft kritiek op een wet die in 1956 wordt aangenomen.

Onderbouw deze conclusie door de wet te noemen waarop Sprenger kritiek heeft, waarna je je antwoord ondersteunt met een verwijzing naar de bron.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Sprenger heeft kritiek op de wet die een einde maakt aan de wettelijke onbekwaamheid (van getrouwde vrouwen) / op het beëindigen van de wettelijke handelingsonbekwaamheid (van getrouwde vrouwen),
- omdat Sprenger schrijft dat een man het primaat in het huwelijk heeft / een gehuwde vrouw zich door het huwelijk aan het gezag van haar man onderwerpt.

61. Geschiedenis HAVO 2023, tijdvak 2, vraag 21

Oefenvraag examen 2023 tijdvak 2 – vraag 21

Bron 11

Tevfik Tokac, die uit Turkije komt, vertelt over zijn werk bij de Veendamse radiatorenfabriek Duintjer begin jaren 1960:

Wij waren echt vakmensen en vroegen ons af hoe het mogelijk was. Bij Duintjer werd nog gelast met de hand en werden de radiatoren verplaatst door mensen. Mankracht was erg belangrijk. We begrepen hier helemaal niets van. In Zonguldak [in Turkije] zouden we een dergelijke werkplaats niet eens fabriek noemen, maar atelier.

Gebruik bron 11. Een bewering:

Bij hun komst naar Nederland hebben sommige gastarbeiders een eenzijdig beeld van de Nederlandse samenleving.

Leg deze bewering uit met een verwijzing naar de bron.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Uit de verbazing van Tokac over het handwerk / gebruik van mankracht bij Duintjer blijkt dat hij voor zijn vertrek het (eenzijdige) beeld heeft dat het werk in Nederlandse fabrieken geavanceerd is / dat Nederland voorloopt in industrialisatie / dat Nederland een modern gemechaniseerd land is.

62. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 3, vraag 23

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 3 – vraag 23

Een gegeven:

In 1973 stopte de regering-Den Uyl met het actief werven van gastarbeiders uit onder andere Marokko en Turkije. Ondanks deze maatregel groeide het aantal immigranten uit landen als Marokko en Turkije in de tweede helft van de jaren 1970.

Licht dit gegeven toe door:

- te verklaren dat de regering-Den Uyl juist in 1973 stopte met het werven van gastarbeiders, en
- de beleidsmaatregel te noemen die een sterke toename veroorzaakte van het aantal immigranten uit onder andere Marokko en Turkije in de tweede helft van de jaren 1970.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De werving van gastarbeiders werd in 1973 beperkt, omdat er door de economische crisis / door de oliecrisis geen krapte meer was op de arbeidsmarkt.
- Door het recht op gezinshereniging steeg het aantal Marokkaanse en Turkse immigranten (omdat vrouwen en kinderen naar Nederland kwamen).

4.2 Waardoor veranderden de maatschappelijke verhoudingen in Nederland tussen 1978-2008?

63. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 25

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 25

Bron 13

Op 1 april 2001 staat op de voorpagina van de Nederlandse krant NRC een artikel over een gebeurtenis in Amsterdam: Honderd journalisten, vijftien cameraploegen en dertig fotografen uit binnen- en buitenland waren erbij. Van grote mediaconcerns als *Reuters*, *Associated Press*, de *BBC*, het Amerikaanse *ABC* en verslaggevers uit Spanje, Japan, Bulgarije, Engeland en België tot homobladen als de *Gay Times*, *Pink Paper* en *Diva*. Die belangstelling was precies de bedoeling. Natuurlijk, er waren vier hele blije echtparen. Maar het door de *Gay krant* en het COC¹⁾ georganiseerde media-evenement had vooral tot doel een boodschap te verspreiden.

Noot 1) Organisatie die zich inzet voor (de rechten van) homoseksuelen in Nederland.

Gebruik bron 13.

Geef aan:

- voor welke historische gebeurtenis de internationale pers komt, en
- dat het door de *Gay krant* en het COC georganiseerde media-evenement bijdraagt aan het idee dat Nederland een gidsland is.

Maximumscore 2 punten

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- De pers komt voor de eerste huwelijkssluiting tussen mensen van hetzelfde geslacht / het eerste homohuwelijk.
- Berichten in buitenlandse kranten dat Nederland als eerste het huwelijk openstelt voor mensen van hetzelfde geslacht dragen bij aan het idee dat andere landen aan Nederland een voorbeeld (zouden) kunnen nemen.

64. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 25

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 2 – vraag 25

Op Prinsjesdag 1990 stond in de jaarlijkse troonrede: "In de NAVO treedt de militaire functie minder op de voorgrond; haar politieke taak wint in het veranderde Europa daarentegen aan belang."

Leg uit welke boodschap de regering wilde overbrengen over de politieke rol van Nederland in Europa door het opnemen van deze uitspraak.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- De boodschap was dat door het toenemen van de politieke taak van de NAVO / het veranderen van Europa (door het toelaten van voormalige Oostbloklanden), de politieke rol van Nederland in Europa zou kunnen afnemen / dat Nederland haar politieke rol in Europa moest veiligstellen / dat Nederland moest werken aan het zekerstellen van haar politieke rol.

65. Geschiedenis HAVO 2022, tijdvak 2, vraag 23

Oefenvraag examen 2022 tijdvak 2 – vraag 23

Na de ondertekening van het Verdrag van Schengen moest over de invoering hiervan worden onderhandeld. Nederland en West-Duitsland overlegden uitgebreid over het softdrugsbeleid in beide landen.

Licht dit toe door:

- de kern van het softdrugsbeleid in Nederland te noemen en
- uit te leggen dat juist de ondertekening van het Verdrag van Schengen gesprekken tussen Nederland en West-Duitsland hierover noodzakelijk maakte.

Maximumscore 3 punten

Kern van een juist antwoord is:

- Nederland voerde een gedoogbeleid (of een juiste omschrijving daarvan) (1)
- Door het Verdrag van Schengen werd vrij verkeer van personen mogelijk / was er geen controle van personen aan de grens meer, waardoor er afspraken over de controles op softdrugs moesten worden gemaakt (omdat West-Duitsland geen gedoogbeleid voerde / geen softdrugs toestond) (2)

5. Tips voor het examen geschiedenis

5.1 Hoe pak je een examen aan?

66. Geschiedenis HAVO 2025, tijdvak 1, vraag 1

Oefenvraag examen 2025 tijdvak 1 – vraag 1

De volgende gebeurtenissen, die te maken hebben met reclame in Nederland, staan in willekeurige volgorde:

- 1) Bekende TikTokers verdienen veel geld door op internet reclame te maken, waarbij ze #ad toevoegden aan hun filmpjes.
- 2) Dolle Mina's plakten een afbeelding van een koeienruier over blote vrouwenborsten op reclameposters. Ze schreven daar 'vrouwen zijn geen koopwaar' bij.
- 3) Henricus Nijgh richtte het eerste Nederlandse advertentiebureau op nadat er door het gebruik van stoommachines steeds meer concurrentie tussen merken ontstond.
- 4) In Amsterdam werd voor tabak uit de dertien Amerikaanse koloniën van Groot-Brittannië reclame gemaakt met de afbeelding van een pijprokende inheemse inwoner.
- 5) In het nationaalsocialistische weekblad Storm stond dat het tijd werd om een 'joodsche reclameadviseur' die meewerkte aan reclames voor zeep, naar een kamp te sturen.
- 6) Om bedrijven te helpen die in de problemen kwamen door de Beurskrach steunde de regering de reclamecampagne 'Koopt Nederlandsche waar'.

Zet deze gebeurtenissen in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Maximumscore 2 punten

Kern van een juist antwoord is:

- 4, 3, 6, 5, 2, 1

Opmerking

Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder complete en foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

